

DANSKE MUSEER OG UNDERVANDSARKEOLOGIEN.

Der er idag en voksende interesse for undervandsarkæologien i Danmark, såvel blandt lokal- og specialmuseernes folk som blandt fritidsdykkerne.

Nu er der jo kun nogle få danske museer der selv har sagkunskab og udstyr til at drive undervandsarkæologi indenfor deres interessefelter, de fleste har det ikke- og realistisk betragtet vil de fleste af disse museer heller aldrig få en dykkende arkæolog i sin stab. Hvorfor skal de så interessere sig for undervandsarkæologien?

Det er der fire gode grunde til:

1. Fordi der landet over findes en tusindtallig skare mennesker, der som sportsdykkere gerne ville på skattejagt på havbunden- og som kan gøre ubodelig skade- eller som kan være til væsentlig hjælp- alt efter hvordan samarbejdet mellem disse mennesker og museerne gribes an.
2. Fordi fundene under vandet i mange, måske de fleste tilfælde er knyttet til områdets bebyggelse- og erhvervshistorie- og dermed må med i billedet sammen med de landfundne spor fra de samme perioder for at bidrage til den forståelse af fortiden, som museene gerne skulle formidle.
3. Fordi arbejdet med undervandsfundene kan åbne ens øjne for at anskue de arkæologiske eller historiske problemstillinger fra søsiden, hvilket i mange sammenhænge er meget relevant- og forsømt.
4. Fordi der i disse år i Fredningsstyrelsens regie gennemføres en kortlægning af fredningsinteresserne på havbunden bl a i relation til større anlægsarbejder med broer, havne og lignende og til den omfattende kortlægning af råstoffer på havbunden- og heri bør museerne ikke være passive tilskuere, men aktive deltagere.

Hvad Fredningsstyrelsens virksomhed angår, så består denne bl a i at der nu forberedes fredninger af faste fortidsminder på havbunden i form af § 60-bekendtgørelser. Her vil en række middelalderlige spærringer, ældre søforter og lign blive klausuleret imod indgreb fra menneskets side i overensstemmelse med naturfredningslovens bestemmelser. Antikvariske hensyn medtages også ved udarbejdelsen af retningslinier for opgraving af østersskaller i Roskilde fjord. Fredningsstyrelsens kontorer, der behandler lokalplansager og byggeprojekter på søterritoriet samt råstofkortlægningen på havbunden, anvender Nationalmuseets Skibshistoriske Laboratorium som konsulent vedrørende evt marinarkæologiske forekomster, og laboratoriet er Rigsantikvarens sagsbehandler vedr vragloven, men der er plads til og brug for at flere museer inddrages i dette arbejde.

Dette antikvariske arbejde i Skibshistorisk Laboratoriums regie har naturligt nok været hæmmet af, at laboratoriet ikke har haft egentlige bevillinger til vraglovsarbejdet og til en systematisk indsamling af oplysninger om fund på havbunden, bortset fra nogle måneder i 1969. Imidlertid vil der i 1981 for første gang være en særlig bevilling på finansloven til dette arbejde, så der kan ivaerksættes et egentligt indsamlingsarbejde til vragregistranten, der er den

centrale "marinarkaeologiske sognebeskrivelse."

Men er det i det hele taget relevante arkaeologiske opgaver at tage fat på? Jeg tror svaret bedst kan gives i form af en kort oversigt over de undervands-arkaeologiske initiativer i Danmark indenfor det seneste par år. Der er arbejdet seriøst med stenalderfund på havbunden ved Moesgårds og Langelands Museums undersøiske udgravninger af ertebøllebopladsen ved Tybrind vig og Drejro, der har givet bl a meget fine fund af traesager, og som begge har været udført i naert samarbejde med lokale sportsdykkerklubber - ja, som vel naeppe havde kunnet laves uden denne bistand fra sportsdykkerne.

Ved Kyholm, Samsø, udgravedes og opmålt i 1978 et 1200-tals skib i et samarbejde mellem sportsdykkere, primaert fra Odense og Århus, og museerne repræsenteret ved Skibshistorisk Laboratorium, Moesgård og Samsø Museum. Lignende konstellationer har fungeret i 1980 omkring dykkerundersøgelser af den engelske orlogsmand "Crescent", der forliste 1808 i Jammerbugten, og et 1700-tals vrug ved Lyngså på Vendsyssels østkyst, hvor Bangsbomuseet i Frederikshavn, Orlogsmuseet og Skibshistorisk Laboratorium har arbejdet sammen med lokale sportsdykkere.

På den jyske vestkyst har dykkere fra Holstebro Dykkerklub i samråd med museerne i Lemvig og Ringkøbing lokaliseret og beskrevet vrugene af en række aeldre vrug (bl a det engelske lineskib "St George" fra 1811-se skiss-og den russiske fregat "Alexander Newsky" fra 1868). Dykkerne har her bl a rejst spørgsmålet om hvordan disse vrug bedst sikres for eftertiden mod naturens og menneskers nedbrydende indvirkning.

I Øresund er flere klubber i samarbejde med Orlogsmuseet igang med at registrere vrugene fra Slaget på Reden 1801, hvilket er en saerdeles kraevende opgave. I Storebaelt er Langelands Museum sammen med de fynske dykkere igang med bl a at undersøge et teglstenslastet 1600-tals vrug sunket ved Lundeberg, og Neptunklubben i Odense forbereder i samråd med Skibshistorisk Laboratorium en detaljeret opmåling af Kerteminde fjord/Kertinge nor, der aldrig tidligere er kortlagt.

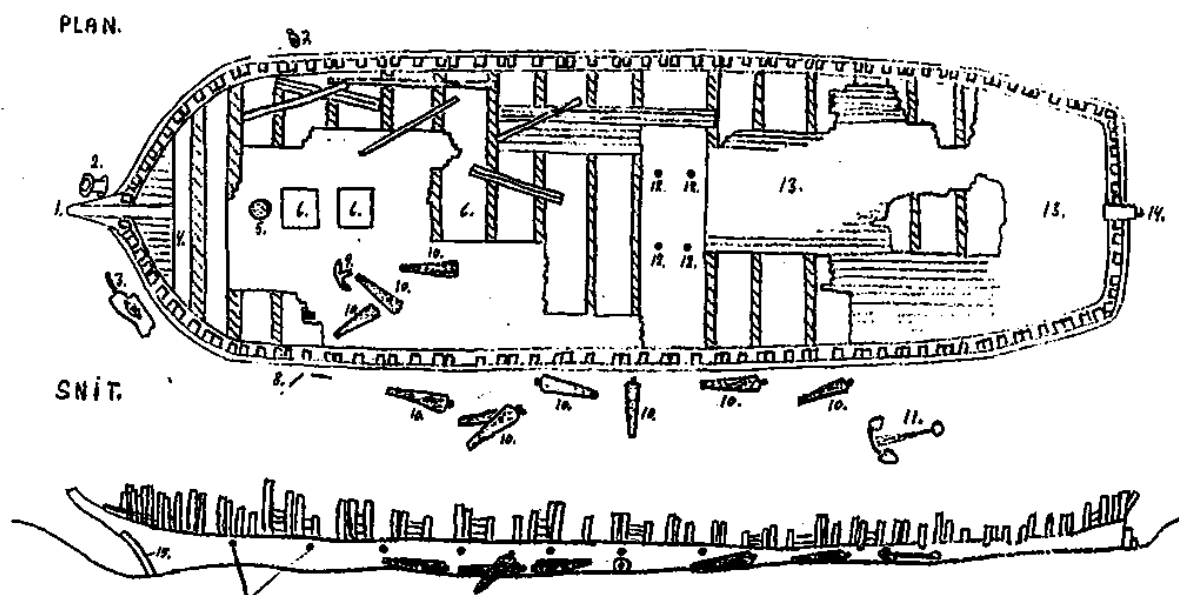
Sportsdykkeren og amatørarkaeologen André Jørgensen, der i 1975 fandt 1100-tals skibsvrugtet ved Lynaes og lokaliserede Skuldevig, markedspladsen indenfor fundstedet har i 1980 deltaget i Nationalmuseets udgravning ved Jungshoved, hvor han fandt en paelespaerring i sejllobet ind til stedet.

Skibshistorisk Laboratorium har i 1978 undersøgt paelespaerringen Dr Margrethes stiger ved ledingshavnen Hvidanger ved Vordingborg og fået konstateret dennes opbygning med en byggefase i 1. halvdel af 1100-tallet og en senere aendring i 1160-erne. Og laboratoriet har i 1979 med avanceret elektronisk udstyr fortsat sine undersøgelser ved faergestedet og den mulige spaerring ved Frederikssund, hvor aeldste fase går tilbage til romersk jernalder.

Og endelig har Fortidsmindeforvaltningen arbejdet under vandet i forbindelse med undersøgelser af vejforløbet over Gudenåen og af daemningen foran Kalundborgs

H.M.S. SGT. GEORGE

Julenat 1811 strandede det engelske linieskib "St George" ved den jyske vestkyst, og 842 mand druknede ved dette ene forlis. De dykkere fra Dykkerklubben Delfinen i Holstebro i maj 1980 redegjorde ved vraket og lavde denne skitseopmåling, var hele hoveddekket og indtil 4 m af skibssiderne fri af bunden som et markant fortidsminde på havbunden.

ledingshavn Hougen samt ved kortlægning af resterne af de ti 1600-tals skibe der ligger på 4-5 m vand lige udenfor Københavns havneindløb, hvor de sænkedes i 1713-17 som elementer i det første søfort til forsvar for hovedstaden, Gl. Trekroner.

Denne oprensning, hvortil der kunne føjes yderligere eksempler, belyser det brede spektrum af kulturhistoriske sammenhænge hvori undervandsfundene indgår. Den viser også, at en række museer og dykkerklubber nu har fundet sammen omkring konkrete opgaver til glæde for alle parter.

Men vi skall ikke se bort fra, at der i en række tilfælde er blevet arbejdet målbevist uden om museerne med at hæve fund fra vrage omfattet af lov om beskyttelse af historiske skibsvrage (vragloven) - enten til salg på antikmarkedet eller for at skaffe souvenirs til kaminhylden. Vi har i 1980 haft den første domfældelse i en sag om overtrædelse af vragloven ved bjærgninger fra "Crescent" i Jammerbugten, - og forlydender vil vide, at en tysk dykkerklub de sidste par somre har ligget lang tid i Sosevid på Bornholm og hævet fund fra vrage af de 19 skibe, der forliste i 1678 med den svenske hærs udrustning og penge. Det er kendt et bredt register af genstande fra stedet, bl a guldmønter, og man kan så gisne om, hvad disse moderne sørovere har fået ud af deres virksomhed.

I betragtning af, at vrage i vore farvande utvivlsomt i fremtiden vil være en af de vigtigste kilder til større fund fra fortiden, er det vigtigt, at vi for alvor prøver at forhindre plyndringer af de ældre vrage såvel indenfor de nationale grænser som udenfor disse. I den forbindelse er det glædeligt at Europarådet har besluttet at lade udarbejde en international konvention til beskyttelse af kulturarven på havbunden med ensartede, strenge regler for alle farvandsafsnit og med retningslinier for at forfølge overtrædelser af reglerne på tværs af landegrænserne. En arbejdsgruppe, hvor Danmark iøvrigt besætte

ter næstformandsposten, er igang hermed, og konventionen vil forhåbentlig kunne være klar indenfor to år. Ifølge det nu foreliggende skitseforslag arbejdes der med en generel aldersgrænse på 100 år og desuden mulighed for at udstrække beskyttelsen til nyere vrage af kulturhistorisk betydning. Men lovgivning og internationale aftaler er ikke nok til at hindre plyndring og ødelæggelser. Indtil vrage-loven kom for mindre end 20 år siden kunne man helt lovligt gå på skattejagt i de gamle vrage, og drømmen om at finde den sunkne sørøverskat stikker stadig dybt i mange af dem, der anskaffer sig udstyr for at kunne dykke i deres fritid. Og potentielt er muligheden til stede - det så vi ved 1300-tals koggen ved Veiby, hvor århundredets største guldmøntfund dukkede op i 1976, kun 30 m fra strandbredden. Det er derfor vigtigt helt målbevidst at søge at påvirke dykkernes holdning væk fra skattejagt-forestillingen og hen til en følelse af interesse og forståelse af fundene fra havbunden som en del af den fælles kulturarv.

Men det gør man ikke ved at fare frem med bål og brand. Det gør man ved rent praktisk at gå ind i et oplysningsarbejde og en kursusvirksomhed, der direkte sigter herpå. Nu er det så heldigt, at hovedparten af de ca. 10.000 sportsdykkere, der findes i Danmark, er organiseret i klubber under Dansk Sportsdykker Forbund (DSF), der har nedsat et særligt udvalg til at tage sig af undervandsarkæologien i bredeste forstand. Herved har vi en direkte kontakt- og påvirkningsmulighed til dykkere over hele landet, og arkæologisk udvalg råder over et beløb fra tipsmidlerne, på ca. 40.000 kr. der bruges til kursusudgifter og støtte til arkæologiske projekter, hvori klubber under forbundet deltager. Således har arkæologisk udvalg støttet bl.a. de sydfynske ertebølle-boplads udgravninger og undersøgelsen af Kyholm-vraget- og altså været med til at fremme egentlige forskningsarbejder i tilfælde, hvor museerne og sportsdykkerne har kunnet finde melodien sammen.

En væsentlig del af baggrunden herfor er de "Fulton"-togter, der har været afholdt hvert år i 1971-79 med arkæologiinteresserede sportsdykkere under ledelse af dykkende museumsfolk. Togterne har været en uges tid, hvorunder dykkerne har besøgt, besigtiget og rapporteret fra forskellige typer fortidsminder på havbunden: vrage, spaerringer, stenalderboplads og naturhavne. På denne måde er der opbygget et netværk i klubberne landet over af ca. 200 sportsdykkere der har haft lejlighed til at se og høre, hvordan man kan besigtige sådanne fund uden at beskadige dem, og rapportere dem til museerne på en form, så oplysningerne kan bruges til en første bestemmelse og genfindning af stedet. Sidst, men ikke mindst har disse dykkere, der ofte kommer fra kredse helt uden kontakt med de lokale museer, fået lejlighed til at opleve museumsfolk i funktion og at fornemme, at der også er brug for deres dykkerklubs medvirken til at hindre ødelæggelser.

Dette uddannelsesprogram, der har været drevet i et samarbejde mellem Nationalmuseet og DSFs arkæologiske udvalg, og som så vidt vides er uden sidestykke i

andre lande, har ført til en del positive resultater og til en god forståelse for sagen hos mange klubber, hvoraf i hvert fald en enkelt stor københavnsk klub er blevet omvendt fra "vragrøveri" til en seriøs kortlægning af 1801- og 1807-vragene på Københavns red.

Men set er en pionerindsats overfor et par hundrede udvalgte folk, noget andet at nå ud til de mange tusinde menige dykkere, der f.eks. gennem DSFs formand reagerede skarpt imod to dykkeforbud, der blev nedlagt i 1979 til beskyttelse af fundene ved Kyholm og i Stavnstfjorden og af "Cresoent" i Jammerbugten - uanset at denne forbundslinie i forvejen havde været drøftet med arkaeologisk udvalg, som så positivt på den.

Samtidig oplevede vi, at dykkerne ofte havde svært ved at etablere en ordentlig kontakt, når de henvendte sig til deres lokale museum, som de havde lært på Fulton, fordi de fleste museumsfolk stod meget fremmede overfor undervandsfundene. Dette problem drøftede vi på DKMs Lakolkonference i 1975, hvor en arbejdsgruppe blev dannet, som prøvede gennem amtsmuseumsrådene at få udpeget særlige kontaktfolk vedr. undervandsfund i hvert amt. Vi tænkte os særlige kurser etableret for disse, så de ville være rustet til at modtage og tolke meldinger om fund og evt. selv vælge opgaver at sætte dykkerne på. Af forskellige grunde kom der ikke umiddelbart noget ud af dette, før i februar måned 1980, da DSFs formand indbød kulturminister Niels Mathiasen til sammen med repræsentanter for Farvandsdirektoratet, Nationalmuseet og forbundets eget arkaeologiske udvalg at drøfte dykkeforbud og samarbejdsrelationer omkring vragundersøgelserne. Et af mødets resultater var en erkendelse af vigtigheden af at få flere museumsfolk interesseret i dette samarbejde, og af at få intensiveret formidlingen overfor dykkerne.

Resultatet blev en ny form for kursusvirksomhed, der blev gennemført første gang i august 1980 på topsejlskonkurrencen "Lilla Dan" med deltagelse af 18 personer, hvoraf halvdelen sportsdykkere den anden halvdel 4 lokalmuseumsfolk, 4 fra specialmuseerne, 1 fra Fredningsstyrelsen.

Programmet blev lagt som en kombination af praktiske undersøgelser, faglige orienteringer og diskussioner. De seks dages program var tæt og krævende, idet vi var sammen døgnet rundt på skibet, der bragte os rundt mellem udvalgte lokaliteter, der direkte kunne tjene som indfaldsvinkler til vort emne:

1. det middelalderlige sildemarked på Lollands Albue,
2. et vrag fra 1914 udfør Marstal,
3. Ertebøllebopladsen ved Drejrup,
4. 1600-teglstensvraget ved Lundeberg,
5. forsvars- og færdgebyen Nyborg,
6. Sprogø.

Oplæg til de enkelte steder blev givet af deltagerne, idet alle i princippet deltog som både lærere og elever, såvel sportdykkerne som museumsfolkene. Den

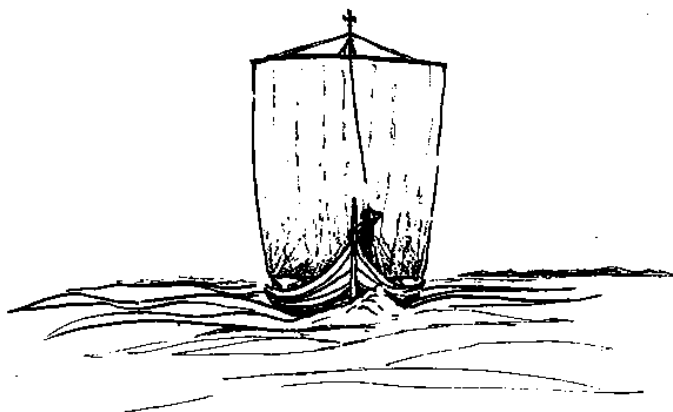
der vidste bedst besked om et givet emne vi skulle behandle undervejs, havde på forhånd fået besked på at forberede et indlæg herom, og visse emner blev belyst ved to indlæg, set henholdsvis fra museernes og fra sportdykkernes synspunkt.

Dette førte til en meget frugtbar dialog mellem de to grupper, der samtidig fik lejlighed til at arbejde sammen i det praktiske arbejde med stedsbestemmelse og besigtigelser. Alt i alt kunne vi konstatere, at kurset gav deltagerne et bedre grundlag for at anskue de kulturhistoriske problemstillinger fra søsiden og dermed for at forstå tidligere u-erkendte sammenhænge, og at samvaeret gav begge parter et realistisk grundlag for at vurdere fremtidige samarbejds muligheder. Og så var et sådant sejlskib i sig selv en oplevelse- og dét at komme til nogle af de næsten ukendte sevaerdigheder fra middelalderen, som vores farvande byder på: Kong Hans skibsværft Engelsborg på Slotø i Nakskov fjord, bodetomterne på Albuen og kastellet på Sprogø.

Interessen omkring dette kursus har været så stor, at vi vil prøve også at gennemføre et togt i august 1981 efter de samme principper. Det bliver antagelig med afsejling fra København, mellemstation ved Skanør og Fodevig og hovedbase på Bornholm, som byder på adskillige interessante marinarkæologiske forekomster og problemstillinger, der vil blive drøftet undervejs.

Arkaeologisk udvalg har ønsket samtidig at gå i bredden med en genoptagelse af "Fulton"-togterne for interesserede sportsdykkere samt weekend orienteringskurser vedr marinarkæologien i kredsen landet over. Der bliver således forhåbentlig etableret gode samarbejdsrelationer i de kommende år mellem en voksende kreds af museer og de mange interesserede og dygtige folk, der findes blandt sportsdykkerne.

I denne process vil de enkelte lokal- og specialmuseerne kunne hente hjælp og vejledning hos Skibshistorisk Laboratorium, idet laboratoriet i 1981 som nævnt for første gang får en egentlig bevilling til arbejdet vedr beskyttelsen af de ældre vrage. En del heraf tænkes anvendt til refusion af andre museers udgift ved vrageundersøgelser, og noget vil blive brugt til forklarende skiltning på stranden nær ved forskellige markante vragepositioner, så tidens turister såvel under som over vandet vil kunne have glæde af at tage til f.eks. Vordingborg og se på ledingflådens havn nedenfor eller tage till Sjællands Odde for at se det sted hvor línieskibet "Prins Christian Frederik" sank!

Ole Crumlin-Pedersen
Røskilde
(Något förkortat efter Museums
magasinet 15 marts 81)